

Problém rodovej identity z pohľadu Simone de Beauvoirovej

Zuzana Kiczková

„Osobnosť Simone de Beauvoirová - jej dielo a jej život - je symbolom. Symbolom možnosti žiť napriek všetkému aj ako žena kúsok sebaurčujúco a slobodne od konvencií“.

Alice Schwarzerová

Tak ako všetky návraty ku klasikom a klasičkám, aj znovučítanie Druhého pohľavia od Simone de Beauvoirovej je uvedomovanie si niektorých prekonaných názorov a súčasne je príležitosťou ďalšieho premyslenia zásadných otázok a tém. Medzi ne iste patrí výzva významnej priekopníčky moderného ženského hnutia Simone de Beauvoirovej ženám, aby sa vymanili zo svojho objektového statusu, prekonávali imanenciu vlastného tela, usilovali sa o transcenciu, neakceptovali rodovo-špecifickú deľbu ako nejakú prirodzenú skutočnosť, nedali sa nasilu vohnať do pasívnych rolí atď. Výziev neúrekom! Aj pre dnešné ženy.

Ak by sme priamo vstúpili do súčasného feministického diskurzu, stali by sme sa svedkami polemiky o rodovej identite ako esencii versus konštrukcii. Pritom si však treba predsa len spomenúť, že predpoklad o konštruktívnom charaktere rodovej identity a rodovej diferencie patrí už k starým múdrostiám feministickej teórie. Čo iné spočíva v téze Simone de Beauvoirovej, podľa ktorej „ženou sa nik nenarodí: stáva sa ňou“? Táto slávna veta, ktorú francúzka filozofka a spisovateľka rozvíja a dokazuje na 700 stranách svojej knihy Druhé pohľavie (1949, slovenské vydanie 1968), tvorí základ neskôr sformulovanej koncepcie rodovej diferencie, podľa ktorej je dôležité rozlišovať medzi biologickým určením, terminologicky vyjadreným ako *pohľavie (Sex)*, a sociálnym utváraním rodu, terminologicky vymedzené ako *rod (Gender)*. Hoci Beauvoirová toto pojmové rozlíšenie ešte explicitne nerobí, rodová identita je podľa nej sociálnou konštrukciou. Výchova, socializácia, ekonómia, právo a politika sú pre utváranie rodových rolí a rodovej hierarchie rozhodujúce a podstatné.

V Druhom pohľaví formuluje dve centrálné tézy, ktoré slúžia ako teoretické východisko moderného ženského hnutia: 1. rodovo-špecifická deľba práce nie je nijaký prirodzeným faktom, nie je prirodzenou skutočnosťou, ktorú musia ženy akceptovať a 2. existuje rozdiel medzi biologickým a sociálnym rodom (pohľavím). Existenciu tejto dimenzie, teda fyzickú povahu rodu (pohľavie), síce nepoprela, no odmietala jej vplyv na sociálny osud individua, resp. na organizáciu spoločnosti. Je skôr akýmsi substrátom subjektu, spoločnosti a kultúry a nemá determinujúcu funkciu. Jednoducho: biológia nie je osud. Nepovažuje ženu za obeť biologického osudu, ale oveľa viac za obeť spoločenských podmienok, ktoré sa dajú zmeniť. Odmieta biologické vysvetlenie situácií, v ktorých sa ženy nachádzajú, a vychádza z toho, že podriadenie ženy sa nedá redukovať na jej prirodzenosť.

Doprajme si pôžitok z textu a vráťme sa priamo k myšlienkam a spôsobom brilantnej argumentácie, ktoré Beauvoirová napísala v Druhom pohľaví. Počiatočná jej skepsa o tom, či má zmysel napísať knihu o ženách, keď tak veľa sa o nich popísalo a za posledné storočie aj veľa hlúpostí, ju vedie ku kladeniu viacerých otázok o tom, či vôbec existuje nejaký problém, a ak áno, aký to je. Identifikuje ho ako základnú otázku: „Čo je to žena?“ V teórii večného ženstva, ktorá mala svojich stúpcov nielen v jej dobe, ale má ich aj dodnes, sa vychádza z ontologického predpokladu existencie nemeniteľne danej, všeobecnej podstaty – ženskosti (ženstva, ženy ako takej), z ktorej sa odvodzujú a definujú vlastnosti ženskej povahy. Kritika esencializmu v teórii večného ženstva prišla zo strany biologických a spoločenských vied, ktoré odmietli uznávať ženskosť v zmysle esencie a „vlastnosť pokladali za druhoradú reakciu na určitú situáciu“ (s. 8). Logicky z toho vyplynula otázka: „Ak dnes už niet ženskosti, znamená to, že slovo „žena“ nemá nijaký obsah?“ (s.8) Ontologické východisko odpovede: „Ženy sú ľudské bytosti, ktoré ľubovoľne označujeme slovom „žena““ (s. 8) našli v nominalizme, podľa ktorého pojmy sú iba mená, ktoré človek ľubovoľne udeľuje veciam. Reálne jestvujú iba jednotlivé veci s ich individuálnymi vlastnosťami a všeobecné pojmy utvárané našim myslením nielenže nejestvujú nezávisle od vecí,

ale ani neodrážajú ich vlastnosti a kvality. Jednoducho aj v literatúre sa začali objavovať názory, že označenie žena sa už „nenosí“, veď ženy rovnako ako mužov, bez ohľadu na to kto sme, treba pokladať za ľudské bytosti. Beauvoirová toto tvrdenie nepopiera, vyčíta mu však, že je abstraktné a má vážne praktické a politické konzekvencie zneviditeľňovania špecifickosti pohlaví a zakrývania inakosti ich spoločenského postavenia. „*V skutočnosti je konkrétna ľudská bytosť vždy v určitej situácii,*” (s.8) namieta autorka a pokračuje: ak aj odmietneme pojem ako „večné ženstvo“, resp. ak ho aj nahradíme abstraktným pojmom „ľudská bytosť“, neznamená to popierať, že ženy sú, existujú a je úplne evidentná deľba ľudí do dvoch kategórií, nech by rozdiely boli akokoľvek povrchné či dočasné. Navyše „*táto negácia neznamená pre zainteresovaných oslobodenie, ale falošný únik. Je jasné, že žiadna žena si nemôže s čistým svedomím nárokovať miesto mimo svojho pohlavia*”. (s. 8)

Beauvoirová pokračuje v rozvíjaní základnej otázky: „Čo je žena?” po tom, ako skonštatuje, že na jej definíciu nestačí biologická determinovanosť (funkcia samičky), esencialistické vymedzenie („večné ženstvo”), ani abstraktné určenie (ľudská bytosť). Ale už sama formulácia otázky je príznačná minimálne v dvoch aspektoch:

1. v tom, že kladie ju žena, („muža by nenapadlo napísať knihu o zvláštnom postavení muža medzi ľuďmi” (s.9.)
2. v sebadefinovaní (individualita ženy je viazaná na pohlavie, individualita muža nie). „*'Som žena'. Táto pravda je základom, o ktorý sa bude opierať každé ďalšie tvrdenie. Muž nikdy nezačne tým, že sa vyhlási za jednotlivca určitého pohlavia*” to, že je muž, je samozrejmé”. (s.9). Je samozrejmé, že ON je individuom (jednotlivé) a zároveň aj mužom (zvláštné) a aj človekom (všeobecné). Byť mužom znamená byť človekom a byť človekom znamená byť mužom. Stotožnenie ľudského s mužským je vyjadrené aj v niektorých jazykoch, keď napríklad slovo l'homme, man, der Mann značí aj človek, aj muž. Stotožnením sa so „všeobecným”, resp. jeho „obsadenie” znamená disponovať normou, základným vzťahným bodom, v tomto zmysle hovorí Beauvoirová o „absolútnom ľudskom type” („mužskom type”), ktorý analogicky plní tú istú funkciu ako „*v staroveku absolútna vertikála, ktorá slúžila na určenie toho, čo je šikmé*”. (s.10) Iné sa určuje vzhľadom na toto, na tento bod.

Dôležité je však, ako sa Iné určuje a aký charakter má vzťah medzi Jedným a Iným.

Beauvoirová píše: „*vzťah dvoch pohlaví nie je vzťah dvoch pólov: muž predstavuje zároveň klad aj neutrum... Žena vystupuje ako zápor, takže každé určenie znamená obmedzenie bez reciprocity*”. (s. 9). Zápor znamená istú nedostatkovosť, niečo, čo jej voči mužovi chýba, niečo, čo ona nemá. Aristoteles definuje samicu na základe určitého nedostatku vlastností a aj na povahu žien treba hľadiť ako na niečo, čo trpí prirodzenou defektnosťou, Tomáš Akvinský hovorí o žene ako o „nepodarenom mužovi” a mohli by sme pokračovať.

Iné sa vymedzuje negáciou, ako zápor, ako non-A k A. Takéto iné (non-A) je určené, ale ono neurčuje, ich vzťah teda nemá charakter reciprocity, je asymetrický. „*Žena sa určuje a diferencuje svojím vzťahom k mužovi, a nie muž vzťahom k žene; žena je nepodstatná proti podstatnému. On je Subjekt, on je Absolútne. Ona je to Druhé*”.(s. 10) Táto zásadná argumentácia Beauvoirovej upozorňuje na ešte jeden aspekt asymetrického a nerekipročného vzťahu medzi pohlaviami a ním je seba vzťahovanie. Kým jedno pohlavie sa vzťahuje k sebe samému a definuje samo seba („*Jedno samo seba pokladá za Jedno*” (s. 12), iné pohlavie sa nevzťahuje samo k sebe v zmysle seba definovania („*Druhé sa samo nedefinuje, ako Druhé ho definuje Jedno: je definované ako Druhé preto, že Jedno samo seba pokladá za Jedno*” (s. 12). Tým, že je žena určovaná mužom a neurčuje samu seba a je ničím len vo vzťahu k nemu, nepovažuje sa za autonómnu bytosť, nie je subjektom, nie je podstatná.

Beauvoirová sa pristavuje pri kategórii druhého a zo sociálnej reality uvádza príklady uvažovania o tých „druhých” (susedia, štáty, národy, etnické skupiny) skôr na základe nepriateľstva, zápasov a vojen, než ako o mitsein (spolubytie), založenom na solidarite a priateľstve. Na pozadí charakteristiky subjekt–objektového vzťahu a Hegelovej dialektiky pána a otroka uvádza, že „Druhý” v týchto asymetrických a hierarchických vzťahoch (vojňach, ťaženiach, bojoch medzi dedinami, národmi, triedami) nemá absolútny ale relatívny zmysel, pretože „*jednotlivci i skupiny sú chtiac-nechtiac nútené priznať reciprocitu ich vzťahu. Ako je teda možné,*

že medzi pohlaviami táto reciprocita nejestvuje, že jeden člen sa stavia ako jediný podstatný, popierajúc akúkoľvek relativitu vo vzťahu k svojmu opaku, definuje ho ako čisto Druhé? Prečo ženy nepopierajú zvrchovanosť mužov? ...Skade sa v žene vzala táto podriadenosť? (s.12)

Prv než sa pustila do hľadania argumentov v prospech špecifickosti vzťahu medzi pohlaviami z historického hľadiska, vymedzila ontologickú povahu tejto špecifickosti: je to nerecipročný asymetrický vzťah. V historickom pohľade na to, odkiaľ sa zobrala podriadenosť žien, porovnáva ženy s inými utláčanými: s černochochmi v Amerike, židmi, proletármi a okrem väčšinového princípu a historického vývoja, odlišnosť žien nachádza v tom, že ženy od začiatku dejín boli vždy podriadené mužom. Ich závislosť nie je dôsledkom jedinej historickej udalosti alebo diania, „*ich závislosť sa nestala*“, bola tu stále. To môže budiť dojem, že ich odlišnosť je absolútna a podriadenosť prirodzená, a preto sa na tom nič nedá meniť, čo sa môže zdôvodňovať aj ako dôsledok fyziologického založenia žien. Pre Beauvoirovú však teraz v centre záujmu nie je argument, že ani príroda, ani historická skutočnosť nie sú nemenné, ale dôležitosť a význam historického subjektu, otázka o my-ženy. Kým proletári i černosi sa pokladali za subjekt a hovorili „*my*“, a tým urobili z meštiakov a bielych „*tých druhých*“, uskutočnili revolúcie, tak ženy sa nepokladajú za subjekt, nehovoria si „*my*“ a „*akcie žien boli zatiaľ vždy iba symbolickou agitáciou, dosiahli len to, čo im muži boli ochotní dať! Nič si nevzali: iba dostávali.*“ (s.13)

Beauvoirovej kritika do „*vlastných radov*“, adresovaná ženám (ako spoločenskému subjektu, nie jednotlivým ženám), kritika za ich pasivitu, za to, že doteraz sa málo snažili niečo si samy vydoberať a skôr sa spoliehali na to, že budú obdarené, smeruje k hľadaniu príčin tejto situácie. Jednou z nich je to, že ženy nemajú konkrétne prostriedky, aby sa mohli zjednotiť a ísť do opozície. Chýbaním konkrétnych prostriedkov má na mysli to, „*že nemajú minulosť, dejiny a náboženstvo, ktoré by bolo ich vlastné*“ (s. 13), ďalej nie je medzi nimi pracovná a záujmová solidarita, žijú rozptýlené medzi mužmi. Doterajšie stratifikácia – triedna, sociálna, rasová, etnická – znemožňuje utvárať jednotu ženského subjektu. A je tu ešte jedna ťažkosť, vyplývajúca zo zásadnej odlišnosti (od proletára, žida, černochocha), prečo „*puto, ktoré ju spája s jej utláčateľmi, nedá sa porovnať so žiadnym iným*“ (s. 14). Je to „*biologická potreba – pohlavná túžba a túžba po potomstve*“, ktorá z muža a ženy robí dvojicu ako základnú jednotku reprodukcie, v ktorej sa obe časti navzájom potrebujú a v ktorej je aj muž závislý od ženy a ona je potrebná. Žeby záblesk reciprocitu, ktorý by mohol pomôcť oslobodiť ženy? Beauvoirová sa však nedala pomýliť. Uznáva že jeho túžba a deti sa môžu stať prostriedkom využitia či vynucovania moci v rukách žien, ako o tom hovoria mýty a legendy, ale biologická potreba, ženu sociálne neoslobodila. „*Naliehavosť potreby, rovnaká pre oboch, vždy zvýhodňuje utláčateľa proti utláčanému. ...Tieto dve pohlavia si nikdy nerozdelili svet rovnako*“ (s.14 -15). Svet patrí mužom, hoci sa mnoho zmenilo v postavení žien, veľa nerovností sa v abstraktnej rovine odstránilo, reálny, konkrétny život žien je naplnený rozličnými podobami nerovností.

Aplikácia kategórií abstraktného a konkrétneho dovoľuje Beauvoirovej diferencovaný pohľad v oblasti práva, hospodárstva, politiky a výchovy. Píše: „*aj tam, kde sa žene abstraktne priznávajú rovnaké práva, dlhodobý návyk zabraňuje, aby tieto práva nadobudli konkrétny výraz v živote. Hospodársky tvoria muži a ženy takmer dve kasty; na pohľad je všetko rovnaké, muži majú výhodnejšie postavenie, vyššie platy, viac nádejí na úspech,...v politike zaujímajú oveľa väčší počet miest a zastávajú najdôležitejšie funkcie. Okrem konkrétnej moci majú prestíž, ktorej tradíciu udržuje ďalej celá výchova dieťaťa.*“ (s.15) Napriek tomuto všetkému participácia žien na svete mužov okrem nevýhod nesie so sebou súčasne aj viacero výhod. Ona je v určitom zmysle v ambivalentnej situácii. Odmietajúť spoluúčasť by preto znamenalo pre ženu zriecť sa niektorých výhod. Beauvoirová uvádza dve, ktoré síce z hľadiska konečného dôsledku sú pre ženu pseudovýhodou, presnejšie: zdanlivá výhoda sa premieňa na nevýhodu, pretože vedie k pasivite, nemožnosti transcencie, strate vlastnej hodnoty a prispôsobeniu sa cudzej vôli, umožňuje nám však pochopiť to, prečo je vôbec možné, že sa žena nedožaduje, aby bola subjektom.

1. V bežne vžitom a prijímanom obraze sa muž spája s úlohou živiteľa, ktorý sa má materiálne postarať o rodinu a chrániť ženu, čo je prakticky podporované a zabezpečované aj morálnou normou, z ktorej vyplývajú povinnosti, no súčasne aj riziká v prípade nemožnosti naplniť túto

povinnosť, a s tým spojený strach, napätia a neistoty. Na prvý pohľad sa skutočne môže zdať pre ženu výhodné nepreberať toto "hospodárske riziko", vyhýbať sa mu a ostať v pasívnej pozícii „materiálne zabezpečenej“ ženy mužom.

2. Podobne môže v nej driemať pokušenie vyhnúť sa „metafyzickému riziku slobody, ktorá musí vynachádzať svoje ciele bez cudzej pomoci“ (s.15), pretože ak on berie na seba zdôvodnenie jej existencie, nesie aj s tým spojené riziká. Unikáť pred vlastnou slobodou tým, že sa žena vzdá stanovenia a realizácie vlastných cieľov, sa môže z hľadiska strachu o existenciu javiť ako výhodné. Prenechá preto mužovi, aby ju robil tou Druhou. Nemá záujem, nedožaduje sa, aby bola subjektom, ale nielen preto, že na to nemá konkrétne prostriedky a je viazaná nevyhnutným putom k mužovi ako to doteraz Beauvoirová zdôvodňovala, ale aj preto, že „sa jej často úloha tej Druhej páči“ (s.15). Muž v nej nachádza spoločníčku, komplica.

Nastolenie celej série otázok: *Ako sa to všetko začalo? Prečo práve muž vyhral hneď na začiatku? Ako sa mohlo stať, že tento svet vždy patrilo mužom a že až dnes sa veci začínajú meniť? A je to zmena k lepšiemu? Povedie, či nepovedie k rovnakému rozdeleniu sveta medzi mužov a ženy?* svedčí o autorkinej snahe dopátrať sa k odpovediam na otvorené perspektívy cez historizujúci pohľad. Ide jej skôr o pomenovanie prostriedkov a mechanizmov, ktorými si muži v priebehu dejín legitimizovali svoju nadradenosť, tak aby bola absolútna a večná a aby zo svojej nadradenosti urobili právo. Predstavitelia duchovnej sféry kňazi, filozofi, spisovatelia, vedci i zákonodarcovia sa usilovali dokazovať, že podriadené postavenie žien je prirodzené, je osudom, danosťou či vôľou Božou. Našli sa však v dejinách filozofi, ktorí zmýšľali inak a vyjadrovali sa pozitívne o právach žien. Uvádza mená: Montaigne, Diderot, Stuart Mill. Za prelomové obdobie, keď ženské požiadavky prestávajú mať len teoretický charakter a nadobúdajú ekonomickú základňu, považuje Beauvoirová účasť žien na produktívnej práci ako dôsledok priemyselnej revolúcie. Reakcia na vstup žien do sféry platenej práce zo strany odporcov emancipácie žien, ktorí neraz videli v nich nebezpečné konkurentky ochotné pracovať aj za nízke mzdy, bola prudká až agresívna, opierajúca sa o ideológiu tradičnej rodiny a morálne povinnosti ženy – udržiavateľky domáceho kozubú a jej výlučného miesta v ňom.

Do jemnejších spôsobov zachovania nadradenosti, využívajúcich ženskú druhovosť, zaraďuje aj psychologické aspekty. *„Pre všetkých, ktorí trpia komplexom menejcennosti, je to zázračný liek: nikto nie je arogantnejší, agresívnejší a pohrdavejší k ženám ako muž, obávajúci sa o svoju mužskosť. Tí, čo sa nehanbia pred seberovnými, sú tiež oveľa skôr schopní uznať ženu za seberovnú. Ale aj im je mýtus Ženy, tej Druhej, milý z rôznych príčin.“* (s.19) Zároveň vyjadruje isté pochopenie, prečo muži dobrovoľne neobetujú výhody, ktoré majú. Vedia totiž, čo stratia a nevedia, čo im prinesie zmena. *„Na to, aby sa človek prestal pokladať za jediný a absolútny subjekt, je potrebné veľa sebazaprenia“.* (s. 20)

V otázkach riešenia „ženskej otázky“, zaujíma Beauvoirová voči mužom skeptický postoj, a to nielen voči antifeministom, ale aj voči mužom, ktorí prechovávajú sympatie a zaujímajú postoj spolupráce a „blahovôle“ a nešetria chválami na adresu „ozajstnej ženy“. Uvádza viaceré dôvody istej „opatrnosti“ a nedôvery. Napríklad, keď muži aj uznávajú zásady abstraktnej rovnosti, konkrétnu nerovnosť nenastolujú, no len čo sa dostávajú so ženou do konfliktu, situácia sa obracia: držia sa konkrétnej nerovnosti a popierajú abstraktnú rovnosť. Jej nedôvera pramení z toho, že „muži sú sudcami, aj súdenými“. Cituje myšlienku Poulain de la Barre zo 17. storočia, ktorý napísal: *„Všetko, čo muži napísali o ženách, musí byť podozrivé, pretože sú zároveň sudcami aj súdenými“...* a Beauvoirová dodáva: *„Ženy takisto. Kde nájsť dajakého anjela?“* (s. 16) Problém je však v tom, že niet nejakého nezaujatého pozorovateľa, „anjela“. Ale aj keby bol nejaký „anjel“, ten by bol zlým sudcom, lebo by nepoznal všetky okolnosti problému.

Autorka však ide ešte ďalej a veľmi jasne sformovala myšlienku situovaného poznania, kritizujúceho objektivistické východisko. *„Nemožno hovoriť o hocakom probléme bez zaujatosti: už samotný spôsob, ako sa kladú otázky a vytyčujú perspektívy, predpokladá určitú hierarchiu záujmov; každá kvalita zahrnuje hodnoty; niet tzv. objektívneho opisu, ktorý by nevyrastal z nejakého etického pozadia.“* (s. 22) Toto pozadie, t.j. zaujatosť v zmysle hájania záujmov, hodnôt, etických princípov netreba zastierať, ale práve naopak, treba vyjadriť koho záujmy,

potreby a ciele sa presadzujú. Na tomto základe možno pochopiť prečo si autorka myslí, že postavenie žien môžu najlepšie objasniť niektoré ženy. „*Okrem toho poznáme ženský svet bližšie ako muži, máme v ňom svoje korene. Lepšie chápeme, čo znamená pre ľudskú bytosť byť ženou a viac sa staráme o to, aby sme to vedeli.*“ a musíme si klásť otázky: „*V čom ovplyvnila náš život skutočnosť, že sme ženy? Aké konkrétne možnosti nám boli dané a ktoré odmietané? Aký údel môže čakať naše mladšie sestry a ktorým smerom ich treba orientovať?*“ (s.22)

Spomenuté otázky nás navigujú k jednej zo zásadných pasáží knihy Druhé pohlavie, kde sa Beauvoirová prihlasuje k perspektíve existencialistickej morálky, podľa ktorej každý subjekt svoju slobodu uskutočňuje neustálym prekračovaním fakticity, presahovaním prítomnej existencie do budúcnosti vlastným stanovovaním si cieľov, permanentným sebaprojektovaním, a preto sa vo svojich zámeroch uplatňuje ako transcendencia. Každý subjekt musí dať svojej slobode konkrétny obsah tým, že transcenduje prítomnosť prostredníctvom budúcich projektov. „*Vždy, keď transcendencia upadne do imanencie, je to degradácia existencie na akési „bytie osebe“, slobody na faktičnosť. Tento pád, ak ho subjekt pripustí, je morálnou chybou; ak je mu nanútený, nadobúda formu ujmy a útlaku; v oboch prípadoch je absolútnym zlom. Každý jednotlivец, ktorý sa snaží odôvodniť svoju existenciu, pociťuje ju ako nedefinovateľnú potrebu transcendovať sám seba.*“ (s. 23). Toto existencialistické východisko aplikuje na charakterizovanie základného konfliktu v postavení ženy. Spočíva v tom, že žena ako každá ľudská bytosť, ktorá je autonómne slobodná, „*objavuje sama seba a hľadá sa vo svete, kde ju muži nútia pokladať sa za tú Druhú a chcú z nej urobiť objekt, odsúdiť ju na imanenciu, pretože jej transcendencia sa stále prekračuje iným podstatným a suverénnym vedomím. Drámou ženy je konflikt medzi základnou požiadavkou každého subjektu, ktorý sa vždy pokladá za podstatný, a požiadavkami situácie, ktorá z nej robí nepodstatnú bytosť.*“ (s. 23) Konflikt, či dráma spočíva v protirečivom spôsobe akým chce mať transcenciu, na jednej strane ju uznáva a súčasne však popiera a ostáva ponorená do imanencie. Z takto zafinovaného základného rozporu medzi imanenciou a transcenciou v postavení ženy vyplynuli otázky, na ktoré Beauvoirová hľadá v svojej práci Druhé pohlavie, odpoveď, odmietajúc hneď v úvode predpoklad fyziologického, psychologického alebo hospodárskeho osudu ženy. Sformulovala ich takto: „*Ako sa môže žena v daných podmienkach stať ľudskou bytosťou? Ktoré cesty sú pre ňu otvorené a ktoré, naopak, vedú do slepej uličky? Ako dosiahnuť nezávislosť v závislosti? Aké okolnosti obmedzujú slobodu ženy, a môže ich prekonať?*“ (s. 23).

Beauvoirová neidealizuje, ani neromantizuje vzťah medzi pohlaviami, ale vychádza z toho, že medzi nimi existuje spoločensko-štruktúrna nerovnováha. Rozličné podoby nedorozumení a bojov medzi pohlaviami, ktoré podľa nej nevyplývajú z anatómie muža a ženy ako samozrejmej danosti, interpretuje na pozadí stretu imanencie s transcenciou. Modeluje isté typy správania mužov a žien, keď sa snažia nájsť stratégie vyrovnania nerovnováhy medzi pohlaviami.

Prvá modelová situácia ukazuje, že keď je žena v zajatí imanencie a snaží sa zavliecť do nej aj muža a udržať ho v takejto závislosti („väzení“). „*Matka, manželka, milenka sú žalárnice*“ (s.457), obrazne píše autorka. Odstrániť totiž menejcennosť ženy, ktorú vyhlasuje spoločnosť uzákonená mužmi, môže len tak, že chce ovládať muža, popierať jeho pravdu a jeho hodnoty, protirečí mu, aby takýmto spôsobom odstránila mužskú nadradenosť. Tento typ stratégie a správania je obranný, je to reakcia na útlak, lebo imanencia a menejcennosť jej boli vnútené a nepatria k jej podstate ako to niektorí vyhlasujú, a ani si ich dobrovoľne nezvolila.

Iná modelová situácia je, keď sa žena usiluje vymaniť sa z imanencie a sama sa chce prepracovať k transcencii. Reakcia muža, pretože „*sa mu páči zostať zvrchovaným subjektom, absolútnym nadradeným, podstatnou bytosťou*“ (s. 457), vedie k ďalšiemu konfliktu, pretože on odmieta ju, tú Druhú, považovať konkrétne za seberovnú bytosť. Ona na jeho neakceptovanie a nedôveru odpovedá agresívnym postojom. Tieto riadky treba čítať ako spoločenský, a nie individuálny problém a

Beauvoirová nestále upozorňuje, že nejde o boj jednotlivcov, ale dvoch kást, privilegovanej a dožadujúcej sa, povedané jazykom existencialistickej etiky: „*stretli sa tu dve transcencie, a namiesto toho, aby sa vzájomne uznávali, každá sloboda chce ovládať tú druhú*“ (s. 458.) Požiadavka vzájomného uznania (inšpirovaná čítaním Hegela) naznačuje jej predstavu o možnom

sociálnom obraze sveta a type vzťahu medzi pohlaviami v ňom. Jeho predpokladom je požadovať slobodu každého Iného a nechcieť ju ovládať. Sloboda Iného nie je potom prekážkou, či obmedzením vlastnej slobody, ale jej nevyhnutnou podmienkou a predpokladom. Len tak sa môže vzájomné uznanie stať platným.

Rozdielnosť postojov, stratégií, konaní, vyplývajúcich z mocenskej nerovnováhy (dvoch kást) využíva na typologizáciu ženy, a to: ženy „ženskej“, ženy „emancipovanej“ a ženy „modernej“. Na rozdiel od esencialistických určení, vychádza pri ich charakterizovaní z konkrétnych spôsobov správania, konania a uvažovania, ktoré sú reakciou na konkrétnu situáciu. Vychádza teda z existencialistickej myšlienky: čím urobí tá-ktorá žena (typ ženy) samu seba, o čo samu seba prekračuje. *„Žena 'ženská' sa tým, že zo seba robí pasívnu korisť, pokúša obmedziť muža na vlastnú telesnú pasivitu, usiluje sa ho chytiť do pasce, spútať ho túžbou, ktorú vyvoláva, robiac zo seba poslušne vec. Žena 'emancipovaná' chce byť, naopak, aktívna, chce sa zmocňovať a odmieta pasivitu, ktorú jej muž chce nanútiť. Élise a jej sokyne upierajú mužskej činnosti akúkoľvek hodnotu, vyvyšujú telo nad ducha, náhodnosť nad slobodu, rutinérsku múdrosť nad tvorivú odvahu, no žena 'moderná' prijíma mužské hodnoty, chce myslieť, konať, pracovať, tvoriť rovnako ako muži; namiesto toho, aby ich podceňovala, tvrdí, že sa im vyrovná.“* (s. 458).

V nerovnovážnom mocenskom vzťahu medzi pohlaviami, plnom sporov a konfliktov, Beauvoirová konštatuje v správaní žien istú ambivalenciu. V pozadí je opäť jej určenie ľudskej existencie ako dvojzmyselnej, ako ambiguity, ako ambivalencie. Konštatovaním, že ženy „veľmi ochotne miešajú karty“, „hrajú na dvoch javiskách“, „nehrajú poctivú hru“, a ani „poctivú vojnu“ chce práve zohľadniť túto ambivalenciu. Má pritom na mysli to, že ženy svoje zbrane utvárajú súčasne zo svojej slabosti i sily, zneužívajú svoje ženské pôvaby a zároveň sa chcú vyrovnat' mužom, spoliehajú sa na dávne ohľady a pozornosti, a zároveň sa dožadujú novej vážnosti a uznania, spájajú tak „staré čaro a mladé práva“. Muž sa v takejto nejasnej „nepoctivej hre“ cíti oklamáný a reaguje nepriateľsky. Beauvoirová nehľadá príčiny tejto situácie v povahe ženy a muža, v nejakých ich psychických danostiach, ale v tom, že postavenie žien je nejasné, neprehľadné a myslí tým spomínanú ambivalenciu (B. hovorí o protirečení), teda to, že ona je v situácii aj-aj, v situácii, ktorú jej vnútili, je v pasivite a súčasne aktívne sa domáha svojej autonómie, svojich práv, svojej slobody voľby. Je, stáva sa aj sebou - aj Druhou. Preto ani boj medzi pohlaviami nemôže nadobudnúť jasnú podobu, lebo *„samotná bytosť ženy je neprehľadná, nestojí zoči-voči mužovi ako subjekt, ale ako objekt paradoxne obdarený subjektivitou, chápe seba ako seba aj ako tú druhú, čo je protirečenie, ktoré vyvoláva dôsledky plné sklamaní.“* (s. 458) Boje a spory nemusia byť večné, ale budú trvať dovtedy, kým sa ženy a muži nebudú uznávať ako seberovní, a to nebude dovtedy, kým sa neprestane reprodukovat' obraz ženy ako menejcennej bytosti a „obnovovať ženstvo ako také“.

A prichádza ďalšia zásadná otázka: kto z obidvoch pohlaví sa nástojčivejšie usiluje udržať tento stav? Opäť pripomína nejasné postavenie ženy, lebo aj tá, ktorá sa oslobodzuje od doteraz chápaného „ženstva“, chce si predsa len udržať jeho výhody, no muž chce, aby prevzala na seba aj jeho obmedzenia. Ak to urobí, znovu ju to vrhne naspäť. A navyše, keď vypukne medzi nimi konflikt, bude každý považovať za zodpovedného toho iného. Vzťah sa zauzľuje a dostáva do bludného kruhu, ktorý Beauvoirová pretína svojím tvrdením, že *„obidve pohlavia sú súčasne obeťou seba aj toho druhého. Komplexnosť celej tejto otázky pochádza z toho, že každý tábor je spoluvinníkom nepriateľa - žena sleduje sen o vzdaní sa, muž sen o odcudzení a každý obviňuje toho druhého za nešťastie, ktoré si privodil tým, že podľahol prílišnej pohodlnosti.“* (s. 459).

Etika ambivalentnosti (ambiguity), ktorá tvorí východisko i teoretický rámec pre Druhé pohlavie, dostáva v nasledujúcich úvahách konkrétnu a rozmanitú vrstviacu podobu. Mechanizmus útlaku vysvetľuje autorka ako úsilie človeka ujsť pred sebou tým, že sa odcudzí v inom človeku, ktorého z tohto dôvodu utláča. *„Túto snahu nájdeme dnes u každého muža jednotlivo a obrovská väčšina sa tomu poddáva – muž hľadá sám seba vo svojej manželke, milenc v milenke, podobe kamennej sochy, sleduje v nej mýtus svojej mužnosti, zvrchovanosti, bezprostrednej skutočnosti.“* (s. 459) Je pre neho namáhavé a riskantné vytvárať o sebe obraz, pretože má starosť, aby v ňom vyzeral mužne, dôležito, nadradene a aby ho aj takého žena

akceptovala. „*Hrá komédiu, aby ju hrali jemu, aj on je útočný, nepokojný, pociťuje voči ženám nepriateľstvo, pretože sa ich bojí a bojí sa ich preto, že sa bojí osobnosti, s ktorou sa stotožňuje. ... Aj on sa oslobodí, ak sa oslobodí žena. Práve toho sa však obáva, a zaťato sa pridrižiava mystifikácií určených na to, aby žena zostala spútaná vo svojich okovách.*” (s. 460) Zdroj mystifikácie vidí v takom chápaní, „ženstva”, v ktorom sa za údel ženy považuje domácnosť, materstvo a všetky pasívne a monotónne povinnosti, ktoré ju oberajú o jej slobodu, navonok sa však prezentujú ako najvyššie cnosti a ako jedinečné poslanie ženy. V rozličných poetických opisoch sa ako trik používa ilúzia o žene ako privilegovanej bytosti, kráľovnej, inšpirátorky atď. Vymýšľajú sa ideológie, v ktorých sa zdôvodňujú „výhody nižších kást” i to, že žena chcela a chce taký osud, aký má. Zakrývajú jej, že jej bol vnútený, a to aj výchovou. „*Celá spoločnosť – počínajúc jej váženými rodičmi - ju klame, vychvaľujúc vysokú hodnotu lásky, oddanosti, daru svojej osoby..... radostne prijíma tieto lži, pretože ju pozývajú dať sa ľahšou cestou, a práve to je ten najhorší zločin, ktorého sa na nej dopúšťajú – už od detstva, po celý život ju rozmaznávajú, korumpujú ju, označujú jej ako údel odovzdanie sa, čo pokúša každého jednotlivca obávajúceho sa o svoju slobodu*”. (s. 461) ”. Dať sa ľahšou cestou znamená vzdať sa toho, aby si sama vytvorila svoj osud a volila si slobodu, s celou zodpovednosťou a rizikami. Jednoduchšie je radšej počítať s ochranou, láskou a pomocou vedením toho Iného a vložiť realizáciu svojho života do rúk niekomu Inému. Jej prvoradým poslaním je predsa skôr dávať. Keď je dievča takto vychovávané, ľahko podľahne ilúziám a rečiam o abstraktnej rovnoprávnosti, ktorá sa deklaruje. Znevýhodnenia sa vyplavia v konfliktných situáciách, keď sa vynorí nepomer medzi dávať a brať, keď ona sa ponosuje, že všetko dáva a on má pocit, že mu všetko berie. Beauvoirová si v tejto situácii spomenie na kategóriu výmeny, tak ako je definovaná v politickej ekonómii a vysloví poučnú tézu, podľa ktorej je potrebné, aby žena pochopila, že „*výmena sa určuje podľa hodnoty, ktorú má ponúkaný tovar pre zákazníka, a nie predavača. Klamali ju, keď ju presviedčali, že má nekonečnú cenu, v skutočnosti je pre muža iba rozptýlením, spoločnosťou, nepodstatným majetkom, on však je zmyslom, opodstatnením jej existencie, výmena sa teda neodohráva medzi dvoma objektmi rovnakej kvality.*” (s. 462) Je zaujímavé a súčasne dôležité všimnúť si, že Beauvoirová prejav nerovnosti vidí v čase, presnejšie v tom, že čas nemá pre obidvoch partnerov tú istú hodnotu, hoci sa klamne javí rovnakým časom. Pre muža je čas pozitívnym bohatstvom zhodnocovania peňazí, kariéry, slávy i potešenie, pre ženu nie je tým istým, častokrát je bremenom, ktorého sa chce zbaviť.

Ako sa dajú riešiť rozličné situácie nerovnosti, sprevádzané morálnymi výčitkami, pocitmi sklamaní a poníženia tak z jednej, ako aj z druhej strany? „*Muž nedokáže zabrániť byť mužom, a preto je proti vlastnej vôli vinný, gniavený previnením, ktoré nespáchal sám, a ona je obeťou i strigou, hoci taká nechce byť*“ (s. 465) Autorka ani jeho, ani ju však nijako nechce zbaviť zodpovednosti a modeluje opäť rozličné situácie násilného, oklamaneho, neuspokojeného, čestného muža. Napríklad píše: „*on sa občas vzbúri, uchýli sa k ukrutnostiam, no v takomto prípade sa stáva spoluvinníkom nespravodlivosti, a potom sa už naozaj dopúšťa chyby.*” (s. 464). Stáva sa spoluvinníkom nespravodlivosti, násilia, ktoré sa síce odohralo na individuálnej rovine, vykonal ho jedinec, ale príčinou je spoločenská štruktúra rozdelenia moci. „*Mužská agresivita sa prejavuje ako panská výsada jedine v lone systéme, ktorý chce ako celok potvrdiť mužskú nadradenosť*”. (s.468) Individuálna rovina je pritom prepojená so spoločenskou. „*Zlo nevyplýva z individuálnej zvrátenosti, ale zo situácie, proti ktorej je akékoľvek osobitné správanie sa bezmocné. V každodennom živote stretávame až priveľa takýchto prípadov, čo nevedú k nijakému uspokojivému riešeniu, pretože sú určované neuspokojujúcimi podmienkami.... „Nikdy nemožno vytvoriť spravodlivosť v samom srdci nespravodlivosti.*” (s. 464)

Beauvoirová prechádza od kritiky k pozitívnym návrhom, ako by sa obidve pohlavia mohli cítiť lepšie. Jedným zo základných predpokladov odstraňovania závislostí žien je, aby si samy zabezpečili živobytie a zamestnali sa a prestali trpieť tým, že sú „príveskom”, bremenom, majúcim údel príživníka. Sama však uznáva, že nestačí len zmeniť ekonomickú situáciu ženy, hoci tento činiteľ bol a zostáva ako „*prvoradý, no pokiaľ ho nebudú sprevádzať mravné, spoločenské, kultúrne dôsledky a pod., ktoré si vyžaduje, nebude sa môcť zrodiť nová žena.*” (s. 466) Doteraz sa to však nikde na svete ešte neuskutočnilo a súčasná žena je skôr rozpoltená medzi minulosť a

prítomnosť a „cíti sa rovnako zle v koži ženy ako v mužskom oblečení, a preto je potrebné, aby si navliekla novú kožu a sama si zhotovila šaty”. (s. 466) Autorka je presvedčená, že to bude schopná uskutočniť len prostredníctvom kolektívneho vývoja, prostredníctvom ženského hnutia.

Jej egalitárska vízia, začína sa výchovou dievčatka, pričom sa kladie veľký dôraz na to, aby boli rovnaké požiadavky i pocty, rovnaká prísnosť i zhovievavosť, rovnaké hry, šport i štúdium, prísľub rovnakej budúcnosti voči nej tak ako aj ako voči jej bratom. Pre jej výchovu je dôležité, aby žila v rodinnom „dvojpoohlavnom svete”, v ktorom sa rovnako matka ako otec zúčastňuje hmotnej i mravnej zodpovednosti a požíva rovnako trvalú vážnosť. Ľahšie by bolo pre ňu zvládnutie puberty a rodiaceho sa erotizmu, dopĺňované sexuálnou výchovou a koedukáciou, ale hlavne by nevidelo prekážky vziať svoju existenciu do vlastných rúk. To neznamená, že takáto tolerantná výchova by ho oslobodila od problémov a skúseností, ktoré musí prežiť na vlastnej koži. „Možno iba žiadať, aby sa na jeho ceste svojvoľne nehromadili prekážky, aby erotizmus a láska nadobúdali povahu slobodného prekračovania, nie vzdania sa (pasivity), a mohlo by ich prežívať ako rovné s rovným .” (s.467 - 468)

Idea rovnosti medzi pohlaviami pokračuje aj v istej idealizácii vzťahov medzi nimi. Nespochybniteľným predpokladom ich rovnosti je však, aby sa stretávali ako rovnocenní partneri, vychádzajúci z autentickej hrdosti. Svoj miestami nadšený tón zmierňuje stanoviskom otvorenosti k neznámemu, lebo dnes ani nemusíme vedieť, aké rozmanité citové a telesné vzťahy medzi pohlaviami môžu vznikáť v ďalších generáciách. A to aj preto, lebo medzi mužmi a ženami vždy zostanú nejaké rozdiely. „Jej erotizmus, jej erotický svet, ktorý má osobitú podobu, rozhodne u nej vyvolá osobitnú zmyslovosť, citovosť, jej vzťahy k vlastnému telu, k telu muža, k dieťaťu nebudú nikdy totožné s tými, ktoré udržiava muž k svojmu telu, k telu ženy, k dieťaťu.” (s. 471) .A tak proti téze o „rovnosti v rozdielnosti”, s ktorou viackrát polemizuje a zástancov ktorej podozrieva z neúprimnosti, stavia svoju základnú tézu, podľa ktorej v rovnosti môžu existovať rozdielnosti. Zároveň sa tým vyhne nástrahе stotožnenia rovnosti s rovnakosťou. No ešte dôležitejšie je, že problém neformuluje dichotomicky: rovnosť versus rozdielnosť. A tretím aspektom je, že jasne vymedzí svoje východisko rovnosti, keď napíše: „Fakt byť ľudskou bytosťou je oveľa dôležitejší ako všetky osobitosti, ktoré ľudské bytosti rozlišujú.” (s. 469)

Beauvoirová si uvedomuje, že tieto jej úvahy môžu vyznievať veľmi utopicky. Nepopustí však zo základného predpokladu, podľa ktorého, aby bolo možné „obnoviť ženu”, je nevyhnutné, aby ju spoločnosť naozaj zrovnoprávnila s mužom. Nedá sa pritom spoliehať na dobrovoľnosť či veľkodušnosť privilegovaných a nikdy neslobodno podceňovať konzervatívne kruhy, majúce záujem udržať jestvujúci stav. Vývoj však priniesol aj to, že muži museli vo vlastnom záujme čiastočne emancipovať ženy, čo ich zase posmelilo.

Čo to znamená, oslobodiť ženu? „Znamená to, odmietnuť uzavrieť ju do vzťahov, ktoré udržiava s mužom, nie však popierať ich, nech sa chápe ako samostatná, neprestane jestvovať aj preňho. Ak sa aj vzájomne uznajú ako subjekt, zostane každý pre toho druhého druhým, vzájomnosť ich vzťahov neodstráni záznaky, ktoré pramenia z rozdelenia ľudských bytostí na dve oddelené kategórie. ” (s. 472).

Ak oslobodenie je nájdenie pravého významu, potom oslobodením ženy má aj ľudská dvojica šancu nájsť svoju pravú tvár.

Literatúra

de Beauvoirová, Simone: *Druhé pohlavie*. Obzor, Bratislava 1968